

**BRIEF VAN ZIJNE HEILIGHEID PAUS
FRANCISCUS
OVER DE ROL VAN LITERATUUR IN DE
VORMING**

1. Aanvankelijk had ik ervoor gekozen om deze brief een titel te geven die verwijst naar priesterlijke vorming. Bij nader inzien is dit onderwerp echter ook van toepassing op de vorming van allen die zich bezighouden met pastoraal werk, ja zelfs van alle christenen. Wat ik hier aan de orde wil stellen is de waarde van het lezen van romans en gedichten als onderdeel van iemands weg naar persoonlijke volwassenheid.

2. Tijdens periodes van verveling op vakantie, in de hitte en stilte van een verlaten buurt, kan het vinden van een goed boek om te lezen vaak een oase bieden die ons afhoudt van andere keuzes die minder heilzaam zijn. Ook op momenten van vermoeidheid, woede, teleurstelling of mislukking, wanneer het gebed zelf ons niet helpt innerlijke rust te vinden, kan een goed boek ons helpen de storm te doorstaan totdat we gemoedsrust vinden. Tijd die we doorbrengen met lezen kan nieuwe innerlijke ruimtes openen die ons helpen om niet gevangen te raken in enkele obsessieve gedachten die onze persoonlijke groei in de weg kunnen staan. Vóór onze huidige voortdurende blootstelling aan sociale media, mobiele telefoons en andere apparaten, was lezen een gewone ervaring, en degenen die het hebben meegemaakt weten wat ik bedoel. Het is niet iets dat volledig achterhaald is.

3. In tegenstelling tot audiovisuele media, waar het product meer op zichzelf staat en de tijd voor het "verrijken" van het verhaal of het verkennen van de betekenis ervan meestal vrij beperkt is, vraagt een boek een grotere persoonlijke betrokkenheid van de lezer. Lezers herschrijven in zekere zin een tekst, vergroten de reikwijdte ervan door hun verbeelding, creëren een hele wereld door hun vaardigheden, hun geheugen, hun dromen en hun persoonlijke geschiedenis, met al zijn drama en symboliek, in te zetten. Op deze manier ontstaat er een tekst die heel anders is dan wat de auteur wilde schrijven. Een literair werk is dus een levende en altijd vruchtbare tekst, die steeds in staat is om op verschillende manieren te spreken en een originele synthese te produceren bij elk van zijn lezers. Tijdens het lezen worden we verrijkt door wat we van de auteur ontvangen en dit stelt ons op onze beurt in staat om innerlijk te groeien, zodat elk nieuw werk dat we lezen ons wereldbeeld zal vernieuwen en uitbreiden.

4. Daarom waardeer ik het zeer dat in ieder geval enkele seminaries hebben gereageerd op de obsessie met "schermen" en met giftig, oppervlakkig en gewelddadig nepnieuws, door tijd en aandacht te besteden aan literatuur. Ze

hebben dit gedaan door tijd vrij te maken voor het rustig lezen en voor het bespreken van boeken, nieuw en oud, die ons nog steeds veel te zeggen hebben. Jammer genoeg maakt een voldoende basis in literatuur echter over het algemeen geen deel uit van de vormingsprogramma's voor het gewijde ambt. Literatuur wordt vaak slechts beschouwd als een vorm van vermaak, een "kleine kunst" die geen deel hoeft uit te maken van de opleiding van toekomstige priesters en hun voorbereiding op het pastoraat. Op enkele uitzonderingen na wordt literatuur als niet-essentieel beschouwd. Ik vind het belangrijk om te benadrukken dat een dergelijke benadering ongezond is. Het kan leiden tot een ernstige intellectuele en spirituele verarming van toekomstige priesters, die verstoken zullen blijven van de bevoorrechte toegang die literatuur geeft tot het hart van de menselijke cultuur en, meer specifiek, tot het hart van ieder individu.

5. Met deze brief wil ik een radicale koerswijziging voorstellen. In dit opzicht ben ik het eens met de opmerking van een theoloog dat "literatuur... zijn oorsprong vindt in de meest onherleidbare kern van de persoon, dat mysterieuze niveau [van hetzijn]... Literatuur is leven, bewust van zichzelf, dat zijn volledige zelfexpressie bereikt door het gebruik van alle conceptuele middelen van de taal". [1]

6. Literatuur heeft dus op de een of andere manier te maken met onze diepste verlangens in dit leven, want op een diep niveau houdt literatuur zich bezig met ons concrete bestaan met zijn aangeboren spanningen, verlangens en betekenisvolle ervaringen.

7. Als jonge leraar ontdekte ik dit bij mijn leerlingen. Tussen 1964 en 1965, toen ik 28 jaar oud was, gaf ik literatuurles op een jezuïetenschool in Santa Fe. Ik gaf les in de laatste twee jaar van de middelbare school en moest ervoor zorgen dat mijn leerlingen *El Cid* bestudeerden. De leerlingen waren niet blij; ze vroegen of ze in plaats daarvan García Lorca konden lezen. Dus besloot ik dat ze *El Cid* thuis mochten lezen en tijdens de lessen besprak ik de auteurs die de leerlingen het leukst vonden. Natuurlijk wilden ze hedendaagse literaire werken lezen. Maar terwijl ze de werken lasen die hen op dat moment interesseerden, ontwikkelden ze een meer algemene smaak voor literatuur en poëzie, en zo gingen ze over op andere auteurs. Uiteindelijk is ons hart altijd op zoek naar iets groters en vindt ieder zijn eigen weg in de literatuur. [2] Ikzelf hou van de tragici, omdat we allemaal hun werken als de onze kunnen omarmen, als uitdrukking van ons eigen persoonlijke drama. Als we huilen om het lot van hun personages, huilen we in wezen om onszelf, om onze eigen leegte, tekortkomingen en eenzaamheid. Natuurlijk vraag ik je niet om hetzelfde te lezen als ik. Iedereen vindt boeken die tot zijn eigen leven spreken en die een authentieke reisgenoot zijn. Er is niets zo contraproductief als iets lezen uit plichtsbesef, een grote inspanning leveren alleen maar omdat anderen hebben gezegd dat het essentieel is. Integendeel, terwijl we altijd openstaan voor begeleiding, moeten we onze lectuur kiezen met een open geest, met een bereidheid om verrast te worden, een zekere flexibiliteit en bereidheid om te leren, waarbij we proberen te ontdekken wat we op elk punt van ons leven nodig hebben.

Geloof en cultuur

8. Literatuur is ook essentieel voor gelovigen die oprecht in dialoog willen treden met de cultuur van hun tijd, of gewoon met het leven en de ervaringen van andere mensen. Het Tweede Vaticaans Concilie merkte terecht op dat "literatuur en kunst... trachten door te dringen in onze natuur" en "licht werpen op ons lijden en onze vreugde, onze behoeften en mogelijkheden". [3] Inderdaad, literatuur ontleent haar inspiratie aan de realiteit van ons dagelijks leven, haar passies en gebeurtenissen, onze "daden, werk, liefde, dood en alle arme dingen die het leven vullen". [4]

9. Hoe kunnen we de kern van oude en nieuwe culturen bereiken als we hun symbolen, boodschappen, artistieke expressies en de verhalen waarmee ze hun hoogste idealen en aspiraties, maar ook hun diepste lijden, angsten en passies hebben vastgelegd en opgeroepen, niet kennen, negeren of verwerpen? Hoe kunnen we tot de harten van mannen en vrouwen spreken als we de "verhalen" negeren, terzijde schuiven of niet waarderen, waarmee ze het drama van hun doorleefde ervaring in romans en gedichten probeerden uit te drukken en bloot te leggen?

10. In haar missionaire ervaring heeft de Kerk geleerd hoe zij al de schoonheid, frisheid en nieuwigheid kan tonen in haar ontmoeting - vaak via de literatuur - met de verschillende culturen waarin haar geloof wortel heeft geschoten; en hoe zij zonder te aarzelen zich kan engageren met en kan putten uit het beste van wat zij in elke cultuur heeft gevonden. Deze benadering heeft haar bevrijd van een bekrompen en fundamentalistische ik-gerichtheid, die een bepaalde cultuurhistorische "grammatica" beschouwt als een mogelijkheid om de hele rijkdom en diepte van het evangelie uit te drukken. [5] Veel van de onheilsprofetieën die tegenwoordig wanhoop proberen te zaaien, zijn juist in zo'n geloof geworteld. Contact met verschillende literaire en grammaticale stijlen zal ons altijd in staat stellen om de meerstemmigheid van de goddelijke openbaring dieper te onderzoeken, zonder deze te verarmen of te reduceren tot onze eigen behoeften of denkwijzen.

11. Het was dus geen toeval dat bijvoorbeeld de christelijke oudheid zich duidelijk bewust was van de noodzaak van een serieuze uiteenzetting met de klassieke cultuur van die tijd. Basilius van Caesarea, een van de oosterse kerkvaders, roemde in zijn *Verhandeling tot de jongeren* (geschreven tussen 370 en 375 en waarschijnlijk gericht aan zijn neven en nichten) de rijkdom van de klassieke literatuur die werd geproduceerd door *hoi éxothern* ("zij van buiten"), zoals hij de heidense auteurs noemde. Hij zag dit zowel in de argumentatie, dat wil zeggen de *lógoi* (verhandelingen), nuttig voor theologie en exegese, en in de ethische inhoud, namelijk de *práxeis* (handelingen, gedrag), nuttig voor het ascetische en morele leven. Basilius sloot dit werk af met een aansporing aan jonge christenen om de klassieken te beschouwen als een *ephódion* ("viaticum") voor hun opvoeding en training, een middel tot "winst voor de ziel" (IV, 8-9). Juist uit deze ontmoeting tussen het christendom en de cultuur van die tijd kwam een frisse presentatie van de evangelieboodschap voort.

12. Dankzij een evangelisch onderscheidingsvermogen van de cultuur kunnen we

de aanwezigheid van de Geest herkennen in de verscheidenheid van menselijke ervaringen, en de zaden zien van de aanwezigheid van de Geest die *nu al* geplant zijn in de gebeurtenissen, gevoeligheden, verlangens en diepe verlangens die aanwezig zijn in harten en in sociale, culturele en geestelijke omgevingen. We kunnen dit bijvoorbeeld zien in de benadering van Paulus op de Areopagus, zoals beschreven in de Handelingen van de Apostelen (17,16-34). In zijn toespraak zegt Paulus over God: "In hem leven, bewegen en zijn wij"; en zoals sommige van uw eigen dichters hebben gezegd: 'Uit hem komen wij voort'." (*Handelingen* 17,28). Dit vers bevat twee citaten: één indirect, van de dichter Epimenides (zesde eeuw voor Christus), en het andere direct, uit de *Phaenomena* van de dichter Aratus van Soli (derde eeuw voor Christus), die schreef over de sterrenbeelden en de tekenen van goed en slecht weer. Hier "laat Paulus zien dat hij een 'lezer' is en demonstreert hij tegelijkertijd zijn methode om de literaire tekst te benaderen, namelijk een evangelische onderscheiding van cultuur. De Atheners doen hem af als een *spermologos*, een 'kletser', maar letterlijk 'een verzamelaar van zaden'. Wat zeker als een belediging bedoeld was, bleek ironisch genoeg ten diepste waar te zijn. Paulus verzamelde de zaden van heidense poëzie en, zijn eerste indrukken te boven komend (vgl. *Handelingen* 17,16), erkent hij dat de Atheners 'zeer religieus' zijn en ziet hij in de bladzijden van hun klassieke literatuur een ware *praeparatio evangelica*" [6].

13. Wat deed Paulus? Hij begreep dat "literatuur de afgronden in de menselijke persoon aan het licht brengt, terwijl openbaring en vervolgens theologie het overnemen om te laten zien hoe Christus deze diepten binnentreedt en ze verlicht". [7] Tegenover deze diepten is literatuur dus een "weg" [8] om zielenherders te helpen een vruchtbare dialoog aan te gaan met de cultuur van hun tijd.

Nooit een Christus zonder lichaam

14. Voordat ik inga op de specifieke redenen waarom de literatuurstudie aangemoedigd zou moeten worden in de opleiding van toekomstige priesters, wil ik eerst iets zeggen over het hedendaagse religieuze landschap. "De terugkeer naar het heilige en de zoektocht naar spiritualiteit die onze tijd kenmerken zijn dubbelzinnige fenomenen. Vandaag de dag is onze uitdaging niet zozeer het atheïsme als wel de noodzaak om adequaat te reageren op de dorst van veel mensen naar God, opdat zij deze niet proberen te bevredigen met vervreemdende oplossingen of met een Jezus zonder lichaam". [9] De dringende taak van de verkondiging van het evangelie in onze tijd vereist dat gelovigen, en priesters in het bijzonder, ervoor zorgen dat iedereen *Jezus Christus* kan ontmoeten, *vlees geworden, mens geworden, geschiedenis geworden*. We moeten er altijd voor waken het "vlees" van Jezus Christus niet uit het oog te verliezen: dat vlees dat bestaat uit hartstochten, emoties en gevoelens, woorden die uitdagen en troosten, handen die aanraken en genezen, blikken die bevrijden en bemoedigen, vlees dat bestaat uit gastvrijheid, vergeving, verontwaardiging, moed, onverschrokkenheid; in één woord, liefde.

15. Het is precies op dit niveau dat vertrouwdheid met literatuur toekomstige priesters en alle pastorale werkers des te gevoeliger kan maken voor de volle

menselijkheid van de Heer Jezus, waarin zijn goddelijkheid volledig aanwezig is. Op deze manier kunnen zij het evangelie verkondigen op een manier die iedereen in staat stelt de waarheid te ervaren van de leer van het Tweede Vaticaans Concilie, dat "alleen in het mysterie van het vleesgeworden Woord het mysterie van de mens werkelijk duidelijk wordt". [10] Dit is niet het mysterie van een abstracte mensheid, maar dat van alle mannen en vrouwen, met hun pijn, verlangens, herinneringen en hoop die een concreet deel uitmaken van hun leven.

Een groot goed

16. Vanuit een praktisch oogpunt stellen veel wetenschappers dat de gewoonte om te lezen tal van positieve effecten heeft op het leven van mensen, door hen te helpen een bredere woordenschat te verwerven en zo bredere intellectuele vaardigheden te ontwikkelen. Het stimuleert ook hun verbeelding en creativiteit, waardoor ze hun verhalen rijker en expressiever kunnen vertellen. Het verbetert ook hun concentratievermogen, vermindert cognitieve achteruitgang en kalmeert stress en angst.

17. Meer nog, lezen bereidt ons voor om verschillende situaties die zich in het leven voordoen te begrijpen en daarmee om te gaan. Door te lezen verdiepen we ons in de gedachten, zorgen, tragedies, gevaren en angsten van personages die uiteindelijk de uitdagingen van het leven overwinnen. Door een verhaal tot het einde te volgen, krijgen we misschien ook inzichten die later nuttig zullen blijken in ons eigen leven.

18. In deze poging om het lezen aan te moedigen, wil ik twee teksten noemen van bekende auteurs die ons in een paar woorden veel kunnen leren:

Romans ontketenen "in ons, in een tijdsbestek van een uur, alle mogelijke vreugden en tegenslagen die ons in het leven hele jaren zouden kosten om ze ook maar enigszins te kennen, en waarvan de meest intense zich nooit aan ons zouden openbaren omdat de traagheid waarmee ze zich voordoen ons verhindert ze waar te nemen". [11]

"Door grote literatuur te lezen word ik duizend mensen en toch blijf ik mezelf. Zoals de nachtelijke hemel in het Griekse gedicht, zie ik met ontelbare ogen, maar ik ben het nog steeds die zie. Hier, net als in aanbidding, in liefde, in morele handelingen en in weten, overstijg ik mezelf; en ik ben toch nooit meer mezelf dan wanneer ik dat doe". [12]

19. Het is echter niet mijn bedoeling om me alleen te richten op de persoonlijke voordelen van lezen, maar om na te denken over de belangrijkste redenen om een hernieuwde liefde voor lezen aan te moedigen.

Luisteren naar de stem van een ander

20. Als ik aan literatuur denk, moet ik denken aan wat de grote Argentijnse schrijver

Jorge Luis Borges [13] altijd tegen zijn studenten zei, namelijk dat het belangrijkste is om gewoon te lezen, om direct in contact te komen met literatuur, om je onder te dompelen in de levende tekst die voor je ligt, in plaats van je te fixeren op ideeën en kritisch commentaar. Borges legde dit idee uit aan zijn studenten door te zeggen dat ze in het begin misschien weinig begrijpen van wat ze lezen, maar dat ze in ieder geval "de stem van een ander" horen. Dit is een definitie van literatuur die mij erg aanspreekt: *luisteren naar de stem van een ander*. We mogen nooit vergeten hoe gevaarlijk het is om te stoppen met luisteren naar de stem van anderen als ze ons uitdagen! Anders raken we onmiddellijk in een zelfgekozen isolement; we raken in een soort "geestelijke doofheid", wat een negatief effect heeft op onze relatie met onszelf en onze relatie met God, hoeveel theologie of psychologie we ook hebben gestudeerd.

21. Deze benadering van literatuur, die ons gevoelig maakt voor het mysterie van andere mensen, leert ons hoe we hun harten kunnen raken. Hier denk ik aan de moedige oproep die de heilige Paulus VI op 7 mei 1964 deed aan kunstenaars en dus ook aan schrijvers: "Wij hebben u nodig. Onze bediening heeft jullie medewerking nodig. Want zoals u weet, is het onze taak om te prediken en ervoor te zorgen dat de wereld van de geest, van het onzichtbare, van het onuitsprekelijke, van God, toegankelijk en begrijpelijk, ja ontroerend wordt. En jullie zijn meesters in dit werk om de onzichtbare wereld toegankelijk en begrijpelijk te maken". [14] Dit is het punt: de taak van gelovigen, en van priesters in het bijzonder, is juist om de harten van anderen "aan te raken", zodat ze geopend worden voor de boodschap van de Heer Jezus. In deze grote taak is de bijdrage die literatuur en poëzie kunnen leveren van onvergeloofbare waarde.

22. T.S. Eliot, de dichter wiens poëzie en essays die zijn christelijk geloof weerspiegelen, een uitstekende plaats innemen in de moderne literatuur, beschreef de huidige religieuze crisis treffend als die van een wijdverspreid emotioneel onvermogen. [15] Als we deze diagnose moeten geloven, is het probleem voor het geloof vandaag de dag niet zozeer een kwestie van meer of minder geloven in bepaalde doctrines. Het is veeleer het onvermogen van zoveel van onze tijdgenoten om diep geraakt te worden door God, zijn schepping en andere mensen. Hier zien we hoe belangrijk het is om te werken aan het helen en verrijken van onze ontvankelijkheid. Toen ik terugkwam van mijn apostolische reis naar Japan, werd mij gevraagd wat ik dacht dat het Westen kon leren van het Oosten. Mijn antwoord was: "Ik denk dat het Westen een beetje poëzie mist". [16]

Een "training in onderscheidingsvermogen"

23. Wat heeft een priester dan aan contact met literatuur? Waarom is het nodig om het lezen van grote romans te beschouwen en te bevorderen als een belangrijk element in de priesterlijke *paideia*? Waarom is het voor ons belangrijk om in de opleiding van kandidaten voor het priesterschap Karl Rahners inzicht terug te vinden dat er een diepe geestelijke affiniteit bestaat tussen de priester en de dichter? [17]

24. Laten we proberen deze vragen te beantwoorden door te luisteren naar wat de

Duitse theoloog ons te vertellen heeft. [18] Voor Rahner zijn de woorden van de dichter als het ware vol nostalgie, ze zijn als "poorten naar het oneindige, poorten naar het onbegrijpelijke. Ze roepen naar dat wat geen naam heeft. Ze strekken zich uit naar wat niet kan worden begrepen". Poëzie "geeft zelf het oneindige niet, ze brengt en bevat niet *het* oneindige". Dat is de taak van het woord van God en, zoals Rahner verder zegt, "het poëtische woord doet een beroep op het woord van God". [19] Voor christenen is het Woord God, en al onze menselijke woorden dragen sporen van een intrinsiek verlangen naar God, een neigen naar dat Woord. We kunnen zeggen dat het waarlijk poëtische woord analoog deelheeft aan het Woord van God, zoals de Brief aan de Hebreeënen duidelijk stelt (cf. *Heb.* 4,12-13).

25. In het licht hiervan kan Karl Rahner een opvallende parallel trekken tussen de priester en de dichter: het woord "kan alleen dat verlossen wat de ultieme gevangenschap vormt van alle werkelijkheden die niet in woorden worden uitgedrukt: de stomheid van hun verwijzing naar God". [20]

26. Literatuur maakt ons bewust van de relatie tussen *uitdrukkingsvormen* en *betekenis*. Het biedt *een training in onderscheidingsvermogen* en scherpt het vermogen van de toekomstige priester om inzicht te krijgen in zijn eigen innerlijk en in de wereld om hem heen. Lezen wordt zo het "pad" dat hem leidt naar de waarheid van zijn eigen wezen en de gelegenheid voor een proces van spiritueel onderscheidingsvermogen dat niet zonder momenten van angst en zelfs crisis zal zijn. Vele bladzijden literatuur komen inderdaad overeen met wat Sint Ignatius geestelijke "verlatenheid" noemt.

27. Zo legt Ignatius het uit: "Ik noem verlatenheid duisternis van de ziel, onrust van geest, neiging tot wat laag en aards is, rusteloosheid die voortkomt uit vele verstoringen en verzoekingingen die leiden tot gebrek aan geloof, gebrek aan hoop, gebrek aan liefde. De ziel is geheel lamelijk, lauw, bedroefd en als het ware gescheiden van haar Schepper en Heer". [21]

28. De moeite of verveling die we voelen bij het lezen van bepaalde teksten is niet per se slecht of nutteloos. Ignatius zelf merkte op dat bij "hen die van kwaad tot erger gaan", de goede geest werkt door rusteloosheid, onrust en ontevredenheid uit te lokken. [22] Dit zou de letterlijke toepassing zijn van de eerste Ignatiaanse regel voor het onderscheiden van geesten, die gaat over degenen die "van de ene doodzonde naar de andere gaan". Bij zulke personen zal de goede geest, door "gebruik te maken van het licht van de rede, de angel van het geweten aanspreken en hen vervullen met wroeging", [23] en hen op die manier leiden naar goedheid en schoonheid.

29. Het is dus duidelijk dat de lezer niet simpelweg de ontvanger is van een stichtelijke boodschap, maar een persoon die uitgedaagd wordt om verder te gaan op een verschuivend terrein waar de grenzen tussen heil en ondergang niet *a priori* duidelijk en helder zijn. Lezen, als een daad van "onderscheidingsvermogen", heeft rechtstreeks betrekking op de lezer als zowel het "subject" dat leest als het "object" van wat gelezen wordt. Bij het lezen van

een roman of een dichtwerk ervaart de lezer daadwerkelijk "gelezen te worden" door de woorden die hij of zij leest. [24] Lezers kunnen dus vergeleken worden met spelers op een veld: ze spelen het spel, maar het spel wordt ook door hen gespeeld, in de zin dat ze helemaal opgaan in de actie. [25]

Aandacht en spijsvertering

30. Wat de inhoud betreft, moeten we beseffen dat literatuur is als "een telescoop", om een bekend beeld van Marcel Proust te gebruiken. [26] Als zodanig is het gericht op wezens en dingen, en stelt het ons in staat om ons "de immense afstand" te realiseren die de totaliteit van de menselijke ervaring scheidt van onze perceptie ervan. "Literatuur kan ook vergeleken worden met een fotolab, waar foto's van het leven bewerkt kunnen worden om hun contouren en nuances naar voren te halen. Dit is waar literatuur 'voor' is: het helpt ons om het beeld van het leven te 'ontwikkelen' [27], om ons uit te dagen met betrekking tot de betekenis ervan, en, in één woord, om *het leven te ervaren* zoals het is.

31. Onze gebruikelijke kijk op de wereld heeft echter de neiging om "in te zoomen" en vernauwd te worden door de druk die op ons wordt uitgeoefend door onze vele praktische en korte termijndoelen. Zelfs kan het gebeuren dat onze toewijding aan dienstbaarheid - liturgisch, pastoraal en liefdadig – alleen maar gericht is op doelen die bereikt moeten worden. Maar, zoals Jezus ons herinnert in de gelijkenis van de zaaier, het zaad moet in diepe grond vallen om na verloop van tijd vruchtbaar te worden, zonder verstikt te worden door rotsachtige grond of doornen (*Mt. 13, 18-23*). Er bestaat altijd het risico dat een buitensporige bezorgdheid om efficiëntie het onderscheidingsvermogen afstompt, de gevoeligheid verzwakt en de complexiteit negeert. We moeten wanhopig tegenwicht bieden aan deze onvermijdelijke verleiding tot een hectische en kritiekloze levensstijl door een stapje terug te doen, te vertragen, tijd te nemen om te kijken en te luisteren. Dit kan gebeuren wanneer iemand simpelweg stopt om een boek te lezen.

32. We moeten opnieuw manieren ontdekken om ons tot de werkelijkheid te verhouden, manieren die gastvrij zijn, niet louter strategisch en puur gericht op resultaat, manieren die ons de oneindige grootsheid van het zijn laten ervaren. Een gevoel van perspectief, ontspanning en vrijheid zijn de kenmerken van een benadering van de werkelijkheid die in de literatuur een bevoorrechte, zij het niet exclusieve, uitdrukingsvorm vindt. Literatuur leert ons dus hoe we moeten kijken en zien, hoe we de realiteit van individuen en situaties kunnen onderscheiden en onderzoeken als een mysterie dat geladen is met een overvloed aan betekenis die slechts gedeeltelijk begrepen kan worden door middel van categorieën, verklarende schema's, lineaire dynamieken van oorzaken en gevolgen, middelen en doelen.

33. Een ander treffend beeld voor de rol van literatuur komt van de activiteit van het menselijk lichaam, en specifiek van de spijsvertering. De elfde-eeuwse monnik Willem van Saint-Thierry en de zeventiende-eeuwse jezuïet Jean-Joseph Surin ontwikkelden het beeld van een kauwende koe - *ruminatio* - als een beeld van contemplatief lezen. Surin verwees naar de "maag van de ziel", terwijl de jezuïet Michel De Certeau sprak van een authentieke "fysiologie van het spijsverterend

lezen". [28] Literatuur helpt ons om na te denken over de betekenis van onze aanwezigheid in deze wereld, om het te "verteren" en te assimileren, en om te begrijpen wat er onder de oppervlakte van onze ervaring ligt. Literatuur, in één woord, dient om het leven te interpreteren, om de diepere betekenis en de essentiële spanningen ervan te onderscheiden. [29]

Zien door de ogen van anderen

34. Voor wat het taalgebruik betreft, plaatst het lezen van een literaire tekst ons in de positie van "kijken door de ogen van anderen", [30] waardoor we een breder perspectief krijgen dat onze menselijkheid verruimt. We ontwikkelen een verbeeldingsvol inlevingsvermogen dat ons in staat stelt ons te identificeren met hoe anderen de werkelijkheid zien, ervaren en erop reageren. Zonder een dergelijk inlevingsvermogen kan er geen sprake zijn van solidariteit, delen, mededogen en barmhartigheid. Al lezend ontdekken we dat onze gevoelens niet alleen van onszelf zijn, maar universeel, zodat zelfs de meest behoeftige persoon zich niet alleen voelt.

35. De wonderbaarlijke diversiteit van de mensheid en de diachrone en synchrone pluraliteit van culturen en kennisgebieden worden in de literatuur een taal die in staat is om al hun verscheidenheid te respecteren en uit te drukken. Tegelijkertijd vertalen ze zich in een symbolische grammatica die ze betekenisvol voor ons maakt, niet vreemd maar gedeeld. Het unieke van literatuur ligt in het feit dat het de rijkdom van de wereld overbrengt. Van ervaring, niet door deze te objectiveren zoals in de beschrijvende modellen van de wetenschappen of de oordelen van de literaire kritiek, maar door de diepere betekenis ervan uit te drukken en te interpreteren.

36. Als we een verhaal lezen, kunnen we dankzij de beschrijvende kracht van de schrijver allemaal het huilen van een verlaten meisje voor onze ogen zien, een oudere vrouw die de dekens over haar slapende kleinzoon trekt, de worstelingen van een winkelier die probeert de kost te verdienen, de schaamte van iemand die voortdurend kritiek te verduren krijgt, de jongen die zijn toevlucht zoekt in dromen als zijn enige ontsnapping uit een ellendig en gewelddadig leven. Terwijl deze verhalen vage echo's van onze eigen innerlijke ervaringen wekken, worden we gevoeliger voor de ervaringen van anderen. We stappen uit onszelf om hun leven binnen te gaan, we leven mee met hun strijd en verlangens, we zien de dingen door hun ogen en uiteindelijk worden we metgezellen op hun reis. We raken verwickeld in het leven van de fruitverkoper, de prostituee, het weeskind, de metselaarsvrouw, de oude vrouw die nog steeds gelooft dat ze ooit haar droomprins zal vinden. We kunnen dit doen met empathie en soms met tederheid en begrip.

37. Zoals Jean Cocteau aan Jacques Maritain schreef: "Literatuur is onmogelijk. We moeten eruit stappen. Het heeft geen zin om te proberen er via de literatuur uit te komen; alleen liefde en geloof stellen ons in staat om uit onszelf te treden". [31] Maar kunnen we ooit echt uit onszelf treden als het lijden en de vreugde van anderen niet in ons hart branden? Hier zou ik willen zeggen dat, voor ons als christenen, niets dat menselijk is ons onverschillig laat.

38. Literatuur is niet relativistisch; ze ontdoet ons niet van waarden. De symbolische weergave van goed en kwaad, van waarheid en onwaarheid, als realiteiten die in de literatuur de vorm aannemen van individuen en collectieve historische gebeurtenissen, ontslaat ons niet van een moreel oordeel, maar behoedt ons voor een blinde of oppervlakkige veroordeling. Zoals Jezus ons zegt: "Waarom zie je de splinter in het oog van je naaste, maar zie je de balk in je eigen oog niet?" (Mt.7,3).

39. Door te lezen over geweld, bekrompenheid of kwetsbaarheid van anderen, krijgen we de kans om na te denken over onze eigen ervaringen met deze realiteiten. Door de lezer een bredere kijk te geven op de grootsheid en ellende van de menselijke ervaring, leert de literatuur ons geduld te hebben in onze pogingen anderen te begrijpen, nederigheid in het benaderen van complexe situaties, zachtmoedigheid in ons oordeel over individuen en gevoeligheid voor onze menselijke situatie. Oordeel is zeker nodig, maar we mogen nooit vergeten dat het een beperkte reikwijdte heeft. Oordeel mag nooit uitmonden in een doodvonnis, het elimineren van personen of het onderdrukken van onze menselijkheid omwille van een ziellose verabsolutering van de wet.

40. De wijsheid die voortkomt uit literatuur brengt de lezer een groter perspectief bij, een besef van grenzen, het vermogen om ervaring belangrijker te vinden dan cognitief en kritisch denken en om een armoede te omarmen die buitengewone rijkdom met zich meebrengt. Door de nutteloosheid en misschien zelfs de onmogelijkheid te erkennen om het mysterie van de wereld en de mensheid te reduceren tot een dualistische polariteit van waartegenover onwaar of goed tegenover fout, aanvaardt de lezer de verantwoordelijkheid om een oordeel te vellen, niet als een middel om te domineren, maar eerder als een stimulans om beter te luisteren. En tegelijkertijd een bereidheid om deel te hebben aan de buitengewone rijkdom van een geschiedenis die te danken is aan de aanwezigheid van de Geest, maar die ook wordt gegeven als een genade, een onvoorspelbare en onbegrijpelijke gebeurtenis die niet afhankelijk is van menselijke activiteit, maar onze menselijkheid opnieuw definieert in termen van hoop op verlossing.

De spirituele kracht van literatuur

41. Ik vertrouw erop dat ik met deze korte overdenkingen de rol heb benadrukt die literatuur kan spelen in de vorming van de harten en geesten van pastores en toekomstige pastores. Literatuur kan een grote stimulans zijn voor de vrije en nederige uitoefening van ons verstand, een vruchtbare erkenning van de verscheidenheid aan menselijke talen, een verruiming van onze menselijke gevoeligheden en, tenslotte, een grote geestelijke openheid om de Stem te horen die door vele stemmen spreekt.

42. Literatuur helpt lezers de afgoden omver te werpen van een ik-gerichte, valselijk zelfvoorzienende en statisch conventionele taal die soms ook ons kerkelijk discours dreigt te vervuilen, de vrijheid van het woord. Het literaire woord is een woord dat de taal in beweging zet, bevrijdt en zuivert. Uiteindelijk opent het dat woord voor nog grotere expressieve en expansieve vergezichten. Het opent onze menselijke woorden om het Woord te verwelkomen dat al aanwezig is in de menselijke spraak,

niet wanneer het zichzelf ziet als kennis die al volledig, definitief en compleet is, maar wanneer het een luisterend oor en verwachting wordt van Hem die komt *om alle dingen nieuw te maken* (vgl. *Openb.* 21,5).

43. Ten slotte brengt de spirituele kracht van literatuur ons terug naar de allereerste taak die God aan onze menselijke familie heeft toevertrouwd: de taak om andere wezens en dingen 'een naam te geven' (vgl. *Gen.* 2,19-20). De opdracht om de rentmeester van de schepping te zijn, die God aan Adam had toevertrouwd, hield vóór alles de erkenning in van zijn eigen waardigheid en de betekenis van het bestaan van andere wezens. Priesters zijn eveneens belast met deze allereerste taak van het "benoemen", van het betekenis geven, van het worden van instrumenten van verbondenheid tussen de schepping en het vleesgeworden Woord en zijn macht om licht te werpen op elke dimensie van onze menselijke situatie.

44. De affiniteit tussen priester en dichter schittert zo in de mysterieuze en onverbreekelijke sacramentele vereniging tussen het goddelijke Woord en onze menselijke woorden, waardoor een dienst ontstaat die geboren wordt uit luisteren en medeleven, een charisma dat verantwoordelijkheid wordt, een visie op het ware en het goede dat zich openbaart als schoonheid. Hoe kunnen we nalaten na te denken over de woorden die de dichter Paul Celan ons naliet: "Zij die waarlijk leren zien, sluiten zich aan bij wat ongezien is". [\[32\]](#)

Gegeven te Rome, te Sint-Jan van Lateranen, op 17 juli in het jaar 2024, het twaalfde van mijn pontificaat.

FRANCISCUS

[\[1\]](#) R. LATOURELLE, 'Literatuur', in R. LATOURELLE & R. FISICHELLA, *Woordenboek van de fundamentele theologie*, New York 2000, 604.

[\[2\]](#) Vgl. A. SPADARO, "J. M. Bergoglio, il 'maestrillo' creativo. Intervista all'alunno Jorge Milia", in *La Civiltà Cattolica* 2014 I 523-534.

[\[3\]](#) TWEEDE BITICAANSE OECUMENSE RAAD, Pastorale Constitutie over de Kerk in de Moderne Wereld *Gaudium et Spes*, 62.

[\[4\]](#) K. Rahner, "Il futuro del libro religioso", in *Nuovi saggi II*, Roma 1968, 647.

[\[5\]](#) Cf. Apostolische Exhortatie *Evangelii Gaudium*, 117.

[6] A. SPADARO, *Svolta di respiro. Spiritualità della vita contemporanea*, Milano, Vita e Pensiero, 101.

[7] R. LATOURELLE, 'Literatuur', in R. LATOURELLE & R. FISICHELLA, *Woordenboek van de fundamentele theologie*, New York 2000, 603.

[8] Heilige Johannes Paulus II, *Brief aan kunstenaars*, 4 april 1999, 6.

[9] Apostolische Exhortatie *Evangelii Gaudium*, 89.

[10] TWEEDE Oecumenisch Vaticaanse Concilie, Pastorale Constitutie over de Kerk in de wereld van vandaag *Gaudium et Spes*, 22.

[11] M. PROUST, *À la recherche du temps perdu - Du côté de chez Swann*, B. Grasset, Parijs 1914, 104-105.

[12] C.S. LEWIS, *Een experiment in kritiek*, 89.

[13] Vgl. J.L. BORGES, *Borges, Mondeling*, Buenos Aires 1979, 22.

[14] Heilige Paulus VI, *Homilie*, Mis met kunstenaars, Sixtijnse Kapel, 7 mei 1964.

[15] Vgl. T.S. Eliot, *The Idea of a Christian Society*, Londen 1946, 30.

[16] *Persconferentie over de terugvlucht naar Rome, Apostolische Reis naar Thailand en Japan*, 26 november 2019.

[17] Vgl. A. SPADARO, *La grazia della parola. Karl Rahner e la poesia*, Milaan, Jaca Book, 2006.

[18] Vgl. K. Rahner, *Theologische Onderzoekingen*, Vol. III, Londen 1967, 294-317.

[19] *Ibid.* 316-317.

[20] *Ibid.* 302.

[21] Heilige IGNATIUS LOYOLA, *Geestelijke oefeningen*, n. 317.

[22] Vgl. *ibid.*, n. 335.

[23] *Ibid.*, n. 314

[24] Vgl. K. Rahner, *Theologische Onderzoekingen*, Vol. III, Londen 1967, 299.

[25] Vgl. A. SPADARO, *La pagina che illumina. Scrittura creativa come*

esercizio spirituale, Milaan, Ares, 2023, 46-47.

[26] M. PROUST, *À la recherche du temps perdu. Le temps retrouvé*, Vol. III, Parijs 1954, 1041.

[27] A SPADARO, *De pagina die verlicht. Scrittura creativa come esercizio spirituale*, Milano, Ares, 2023, 14.

[28] M. DE CERTEAU, *Il parlare angelico. Figure per una poetica della lingua (Secoli XVI e XVII)*, Firenze 1989, 139 e.v.

[29] A SPADARO, *De pagina die verlicht. Scrittura creativa come esercizio spirituale*, Milaan, Ares, 2023, 16.

[30] Vgl. C.S. LEWIS, *Een experiment in kritiek*.

[31] J. COCTEAU - J. MARITAIN, *Dialogo sulla fede*, Firenze, Passigli, 1988, 56; Cf. A SPADARO, *La pagina che illumina. Scrittura creativa come esercizio spirituale*, Milano, Ares, 2023, 11-12.

[32] P. CELAN, *Microliti*, Milano 2020, 101.